

NARODNA MEDICINA

FOLK MEDICINE
Zagreb 2001., Pazin 2003.

Mirjana Randić¹, Aida Brenko²

Izložba "Narodna medicina" prvi je put postavljena u prostoru Etnografskog muzeja u Zagrebu 2001. godine, a u prilagođenom obliku gostovala je 2003. godine u Etnografskom muzeju Istre u Pazinu. Autorice izložbe djelatnice su Etnografskog muzeja u Zagrebu, prof. Mirjana Randić, muzejska savjetnica i mr. sc. Aida Brenko, viša kustosica, dok je likovni postav rad Nikoline Jelavić Mitrović, dipl. dizajnerice. Izložba je ostvarena uz suradnju brojnih institucija i stručnjaka s različitih znanstvenih područja, kao na primjer medicine, farmacije i botanike. Posebna je suradnja postignuta s Odsjekom za povijest medicinskih znanosti HAZU, Školom narodnog zdravlja Andrija Štampar, Farmaceutsko-biokemijskim fakultetom i Botaničkim vrtom Ljekovitog bilja Fran Kušan. Suradnja putem posudbe materijala ostvarena je sa srodnim institucijama i pojedincima iz cijele Hrvatske pa je izložba realizirana i zahvaljujući Antimuzeju, Muzeju za umjetnost i obrt, Riznici zagrebačke katedrale, Dijecezanskom muzeju, Muzeju Varaždinskih Toplica, Pomorskom i povijesnom muzeju Hrvatskog primorja i mnogima drugima.

Poticaj za bavljenje problematikom narodne medicine bila je činjenica da ta tema dosad nije bila obrađivana s etnološkog i muzeološkog aspekta u Hrvatskoj. Tijekom dvogodišnjeg istraživanja neslužbene medicine proučavane su različite prakse, vjerovanja i stavovi o bolesti i zdravlju na našem području. Terenska istraživanja obuhvatila su velik dio Hrvatske: Podravinu, Slavoniju, Srijem, Liku, Hrvatsko primorje, Istru, Zadar i njegovo zaleđe kao i Zagreb i njegovu širu okolicu.

Tema narodne medicine na izložbi je tretirana kao kulturna kategorija koja je u različitim vremenima i za različite društvene slojeve

¹ Muzejska savjetnica u Etnografskom muzeju u Zagrebu Correspondence: Prof. Mirjana Randić, Etnografski muzej, 10000 Zagreb

² Viša kustosica u Etnografskom muzeju u Zagrebu

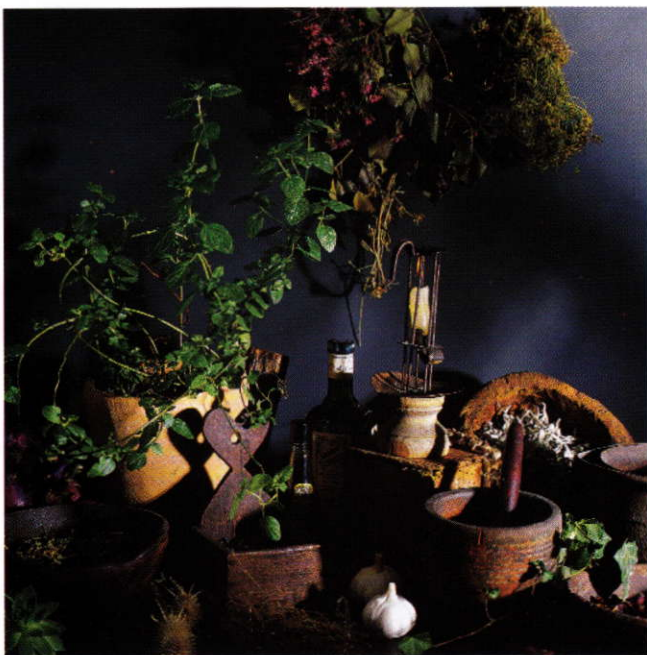
Postav izložbe.

imala drugačije ideološke i gospodarske pretpostavke. Prikazane su uglavnom one tradicije koje su postojale u našim krajevima u prošlosti, a postoje i danas kako u gradu tako i na selu. Najčešći načini liječenja u narodnoj medicini bili su liječenje biljem, magijom kao i liječenja temeljena na religioznim uvjerenjima, a to su ujedno i načini kojima i današnja alternativna medicina liječi svoje pacijente. Premda neki od stručnjaka koji se bave problematikom službene i neslužbene medicine smatraju alternativnu medicinu modernom narodnom medicinom, ipak treba naglasiti da je današnji kontekst u kojem se koristi alternativna medicina, premda podrazumijeva i metode narodne medicine, bitno drugačiji od onog u 19. i početkom 20. stoljeća. Najstarija građa na izložbi potječe iz 18. stoljeća, a odnosi se na prve tiskane ljevakaruše. Većina materijala pripada 19. i 20. stoljeću, premda su mnoge prakse i koncepcije bolesti znatno starije i mogu nas povezati sa samim počecima liječenja bolesnika i brige za bližnje. Na izložbi je prikazana ne samo uloga profesionalnih iscjelitelja, već je naglašena i uloga žene, koja unutar obitelji brigom za djecu i bolesne pridonosi zdrav-

lju i životu, a čija se važnost obično previđa. Narodna je medicina prikazana iz perspektive bolesnika, kao i iz perspektive onih koji obavljaju medicinsku praksu, pri čemu je istaknut ne samo univerzalni karakter narodne medicine već i onaj lokalni, prema dostupnoj građi. Radi preglednijeg prikazivanja materijala iscjelitelji su svrstani u skupine prema tehnikama kojima se služe, a lijekovi prema osnovnim sastojcima. Iako su neke tehnike više racionalne a druge magijske ili na vjerskim temeljima, u praksi se svi ti elementi isprepliću.

Izložba počinje s likom Leonardovog čovjeka koji simbolizira savršenstvo mjera; tu je uz krug i kvadrat upisan u pentagram koji je simbol čovjeka, ali je ujedno i magijski znak koji štiti od bolesti i kojim se liječi. Uvodni dio izložbe prikazuje zdravstvene poruke koje s jedne strane žele ljude uvjeriti da su odgovorni za svoje zdravlje, a s druge strane usaditi im svijest o neprestanoj prisutnosti bolesti. Predmeti poput češnjaka, maslinovog ulja, drijenka i sl. predstavljaju asocijacije koje se u našoj kulturi vežu uz pojmove bolesti i zdravlja. Ta njihova uloga naročito je naglašena pomoću simbolike boja u narodnoj tradiciji, koje s jedne strane označuju rođenje i život (crvena), a s druge bolest i smrt (bijela).

Ljekovito bilje, najprepoznatljiviji segment liječenja u narodnoj medicini, prikazano je kao posebna cjelina unutar izložbe, a njegova se prezentacija nametnula

Naslovna stranica izložbe. Snimio Vid Barac.

strukturuom i oblikom materijala. Osobito se dobrim pokazao prikaz bilja u vidu ogromnog herbarija na bijelom zidu, gdje je svaki od pedesetak primjeraka najomiljenijeg bilja u narodnoj medicini označen osnovnim podacima, hrvatskim i latinskim imenom. Bilje je predstavljeno u obliku u kojem se može naći u seljačkim kućama - kako se suši na ravnoj površini škrinje ili sita, odnosno u obliku kitica koje vise sa stropa. Liječenje biljem prikazano je i u vjerskom i magijskom kontekstu.

Dio izložbe posvećen je praktičarima narodne medicine s kojima su autorice razgovarale na terenu i prisustvovala njihovim tretmanima. Oni su predstavljeni uvećanim fotografijama u svakodnevnom kontekstu kako bi se naglasila njihova dvojaka uloga. Premda su s jedne strane njihovi postupci obavijeni tajanstvenošću, s druge strane vidimo da se radi o stvarnim osobama, susjedima, rođacima. Taj segment izložbe prati i film koji demonstrira njihove iscjeliteljske tehnike i vještine.

Križić sa zapečaćenim moćima, katolički amulet izrađen od srebra, filigran. Travnik, BiH, početak 20. stoljeća. EMZ, inv. br. 13688. Snimio Vid Barac.

Bijelo-crvene vitrine postavljene su iskošeno u prostoru, oblikujući posebne prostore zamišljenih ordinacija praktičara narodne medicine, a mogu se promatrati s obje strane, sugerirajući na taj način lice i naličje liječenja, bolesti i zdravlja, pomoći i štete koja se može nanijeti bolesniku.

U prikazivanju magijskih elemenata u liječenju dizajnerski je pristup nastojao bojom i oblikom vitrine slijediti odnos između čovjeka koji traži pomoć i onoga tko tu pomoć pruža. Velika četvrtasta kuća kroz koju se prolazi obojana je izvana crvenom bojom života, a iznutra sivom bojom smrti, dok se u podu na centralnom mjestu nalazi osvijetljeni magijski krug s elementima potrebnima vraču da dijagnosticira bolest i odredi način njezina liječenja. Kao zvučna kulisa poslužio je terenski audio-zapis ritualnih magijskih formula za ozdravljenje.

Hamajlija, na rozeti od crvene svile prišivena su tri komadića tisovine, kauri pužić (Cypraea moneta) i dva sedefasta puceta. Nosio ju je ušivenu u odjeću protiv uroka dječak star tri mjeseca, Abdija R. iz sela Turije kraj Bihaća, početak 20. stoljeća. EMZ, inv. br. 13730. Snimio Vid Barac.

Vitrine koje prikazuju odnos prema majci i djetetu svojim ovalnim oblikom simboliziraju zagrljaj i zaštitu majčinih ruku oko djeteta, donoseći niz dragocjenih sitnih predmeta od srebra i dragog kamenja koji štite djevojku, mladenku, trudnu ženu, majku i dijete od zla oka i uroka. Vitrine na sredini povezuje plahta bogato ukrašena crvenim vezom kao aptropejskom bojom, iza koje se naziru obrisi djeteta koje se rađa, kako se u stvarnosti događalo u mnogim krajevima Hrvatske do polovice 20. stoljeća, kad je žena ostajala "za plahtami" nakon porođaja još 40 dana.

Dio izložbe koncepcijski je zamišljen kao prikaz religiozne komponente liječenja. Tu su kulise obojane plavom bojom (kojom se često boje svodovi u crkvama), dočaravajući kapelicu gdje će se vjernici pomoliti za zdravlje u prvome redu Majci Božjoj, kao univerzalnoj zaštinici ili nekom od svetaca-zaštinika od određenih bolesti, koji su predstavljeni kipovima ili oltarnim slikama. Pučku pobožnost zrcale srebrni i voštani anatomske votivi od kojih su neki po prvi put izloženi javnosti.

Jedna od tema izložbe je rad Škole narodnog zdravlja Andrija Štampar, koji nudi drugi pogled na narodnu medicinu, onaj iz aspekta službene medicine. Stručnjaci Škole s velikim su entuzijazmom tijekom dvadesetih i tridesetih godina 20. stoljeća nastojali prosvijetliti stanovnike hrvatskih sela održavajući tečajeve o higijeni, prevenciji zaraznih bolesti i njezi bolesnika, što je sugerirano ravnim i svijetlim plohamate rasvjetom koja naglašava dojam čistoće, sterilnosti i prozračnosti, ocrtavajući tako okvir unutar kojega se odvijao rad Škole. Kao dopuna izloženoj građi poslužili su i propagandni filmovi koje je Škola snimala u prvim desetljećima 20. stoljeća.

U sklopu pedagoške radionice postavljena je tzv. Vještičja kućica, izložak u obliku kolibice u kojem vještica kuha čarobne napitke, s

Motiv bolesnika, srebro, Marija Bistrica, oko 1800. Riznica zagrebačke katedrale. Snimio Vid Barac.

policama punima vještichih rekvizita. Tu je namjera autorica bila pokazati vještichju djelatnost bajkovito, a ujedno i edukativno, kako bi se djeca poučila i o dobrim stranama žena koje su znale spravljati ljekovite pripravke.

Kako je tema narodne medicine vrlo široka, na samoj izložbi nije bilo moguće prikazati sve aspekte tra-

dicijskog liječenja. To se pokušalo nadoknaditi opsežnim dvojezičnim katalogom i priložima koje su uz autorice izložbe napisali mr. sc. Željko Dugac, asistent na Odsjeku za povijest medicinskih znanosti HAZU, prof. dr. sc. Vladimir Grdinić s Farmaceutsko-biokemijskog fakulteta, kao i dr. sc. Boris Farkaš, savjetnik za zdravo stanovanje. Na taj se način problematika narodne medicine pokušala prikazati s različitih strana.

Premda su na izložbi i u katalogu prikazane i navedene mnogobrojne upute za liječenje niza bolesti prirodnim i prokušanim ljekovima narodne medicine, namjera autorica nije bila promicati taj način liječenja, već ukazati na odnos čovjeka prema zdravlju, njegovoj prirodnoj i društvenoj okolini kao i na različite koncepcije nastanka bolesti i njihova liječenja kako u prošlosti tako i danas.

Uz izložbu je održan niz predavanja i radionica na kojima su nastupili ne samo etnolozi već i stručnjaci s drugih znanstvenih područja s temama relevantnim za problematiku narodne medicine.

Izložba je 2002. godine dobila posebno priznanje Pavao Ritter Vitezović, koje dodjeljuje Hrvatsko muzejsko društvo.